

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано сукупність педагогічних принципів формування культури професійної взаємодії в майбутніх фахівців комерційної діяльності (професійної спрямованості, контекстного навчання, гуманітаризації, гуманізації, свідомості, природовідповідності, культуровідповідності, інтерактивної взаємодії, індивідуальної підтримки викладачем навчальної діяльності кожного студента, толерантності) та з'ясовано психолого-педагогічні умови, необхідні для їх реалізації.

Ключові слова: *принципи навчання, культура професійної взаємодії, фахівці комерційної діяльності.*

Орієнтація України на входження в європейський науковий та освітній простір актуалізує проблему модернізації змісту освіти у вищих навчальних закладах. Умови сьогодення висувають особливі вимоги до компетентності, професіоналізму, культури та особистісної професійної підготовки в системі вищої освіти майбутніх фахівців, зокрема фахівців комерційної діяльності, які мають не лише оперувати власними знаннями, а й бути готовими змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, на високому рівні встановлювати професійні відносини з колегами, клієнтами – представниками різних країн світу, активно діяти, швидко приймати рішення та навчатися впродовж життя. У зв'язку із вищезазначеним провідною ідеєю багатьох досліджень, присвячених підготовці фахівців різних галузей (В. Биков, І. Булах, Л. Долинська, Г. Костюк, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.), є положення про те, що цілеспрямована, спеціально організована підготовка майбутніх спеціалістів до професійної взаємодії є передумовою їх успішної професійної діяльності та особистісно-професійного розвитку незалежно від сфери їх діяльності. Зазначене свідчить про актуальність обраної проблематики.¹

Проблемі взаємодії присвячено численні дослідження російських та зарубіжних авторів, проте в них переважає вивчення окремих видів взаємодії: соціальної (Ф. Розанова, О. Хайруліна), інформаційної (Т. Чаплі), соціально-політичної (Н. Кашей), міжкультурної (А. Аванесова, Н. Данилевський, М. Каган). Теоретичне осмислення спілкування й взаємодії широко представлено у філософській літературі (Л. Архангельський, І. Блауберг, М. Головка, Е. Гуссерль, Л. Коновалова, Е. Юдін). Фундаментальне методологічне значення взаємодії мають теоретичні положення вітчизняної генетичної психології та онтологічної психології особистості (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Г. Костюк, С. Максименко, В. Романець, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Г. Дьяконов, Н. Чепелева, В. Татенко, В. Титаренко, В. Слободчиков, О. Самойлов та ін.). Проте, незважаючи на досить значну кількість публікацій у цій галузі, простежується невизначеність концептуальних основ розвитку професійної взаємодії фахівців з комерційної діяльності, а також потребує цілеспрямованого вивчення питання щодо

сукупності педагогічних принципів формування культури професійної взаємодії в майбутніх фахівців з комерційної діяльності.

Мета статті – обґрунтувати сукупність педагогічних принципів формування культури професійної взаємодії в майбутніх фахівців комерційної діяльності та з'ясувати психолого-педагогічні умови їх реалізації.

Мета й завдання формування культури професійної взаємодії в майбутніх фахівців комерційної діяльності, з одного боку, та закономірності процесу навчання у вищій школі, що впливають із законів теорії пізнання й передбачають вияв у відповідних умовах постійних стійких зв'язків і залежностей між трьома елементами навчання – діяльністю викладання, діяльністю учіння й об'єктом засвоєння (змістом навчання), з іншого боку, зумовлюють такі принципи.

Принцип (від лат. *principium* – начало, основа) є вихідним положенням будь-якої теорії, вчення, наукового дослідження, світогляду людини [8, с. 298]; “містком, що з'єднує теоретичні уявлення з практикою” [3, с. 35]. Принцип відображає внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки й способи діяльності. У філософії “принцип” розглядають як основну ідею, центральне поняття, підґрунтя системи, узагальнене положення, дія якого поширюється на всі явища сфери, з якої цей принцип було абстраговано [9, с. 382]. В. Загвязинський зазначає, що принцип – “це інструментальне, подане в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції, це методичне вираження пізнаних законів та закономірностей, це знання цілей, сутності, змісту, структури навчання, яка є вираженою у формах, що дають змогу використати їх як регуляторні норми практики” [3, с. 35]. Принцип навчання є системою вихідних, основних дидактичних вимог, установок професійного навчання, що забезпечує ефективність освітнього процесу.

Процес формування культури професійної взаємодії майбутніх фахівців комерційної діяльності має спиратися на такі принципи навчання.

Принцип професійної спрямованості. Визначається соціальними потребами у фахівців комерційної діяльності з високим рівнем сформованості культури професійної взаємодії. Характеризується прагненням окремої особистості здобути вищу освіту, яка дасть їй змогу стати конкурентоспроможною й мобільною на світовому ринку праці. Посилення міжнародних економічних та торговельних зв'язків в умовах міжкультурного світу й глобалізаційних процесів є тими об'єктивними факторами, які впливають на діяльність людей (педагогічну – викладачів і навчальну – студентів). Цьому принципу має відповідати зміст усіх предметів, що вивчають студенти у ВНЗ. Реалізується за таких умов: вибору компонентів системи формування культури професійної взаємодії з урахуванням профілю майбутньої професійної діяльності згідно з державними стандартами освіти, ОКХ, ОПП і моделлю фахівця комерційної діяльності; інтегрування теоретичних та практичних аспектів комерційної діяльності у сфері професійної взаємодії в змісті культури професійної взаємодії, відтворення міжпредметних зв'язків, використання яких сприятиме досягненню повноти, гнучкості та оперативності наукових знань; засвоєння способів орієнтувальної, пізнавальної й практичної перетворювальної діяльності у сфері професійної взаємодії, що дасть їм змогу набути певного особистісного досвіду професійної взаємодії, уміння самостійного здобуття нових знань і вироблення необхідних навичок критичного мислення, аналізу, синтезу, абстрагування тощо; моделювання типових ситуацій

майбутньої професійної діяльності, визначених ОПП і ОКХ; проектування й застосування технологій навчання, які моделюють ситуації професійної взаємодії фахівців з комерційної діяльності (ділові ігри, повсякденні та професійні ситуації, проблемні завдання, проектна діяльність тощо); створення професійно спрямованих ситуацій, що потребують застосування знань, навичок та вмінь у нових умовах; формування здатності до евристичних процедур і стратегій, що дасть можливість студентам і в подальшій професійній діяльності пізнавати особливості будь-якої конкретної культури професійної взаємодії та визначати її специфіку.

Принципи контекстного навчання. Надають змогу зберегти сутність навчання й адаптувати його до різних етапів процесу формування в майбутніх фахівців комерційної діяльності культури професійної взаємодії. Виокремлено такі принципи контекстного навчання: індивідуальної значущості знань, умінь і навичок, яких набуває майбутній фахівець; наявності цілісної інформації про сутність і структуру, а також функції професійної діяльності фахівця; послідовного переходу від навчальної через квазіпрофесійну (моделювання професійної) до професійної діяльності; проблемного й діалогічного спілкування в системі “студент – викладач” і “студент – студент”; диференційованого підходу до відбору змісту професійної підготовки та організації її засвоєння студентами; єдності навчання й виховання особистості; відкритості – обґрунтованого використання різних технологій навчання (як традиційних, так і інноваційних). Урахування зазначених принципів забезпечує діяльнісний характер процесу навчання, його динамічність, тобто поетапний перехід від “навчальної діяльності студента до професійної діяльності фахівця” через квазіпрофесійну та навчально-професійну діяльність; гарантує диференційований характер цього процесу у вищому навчальному закладі; окреслює перспективу професійного й кар’єрного зростання молодого фахівця тощо [1].

Принцип гуманітаризації. Гуманітаризація означає переорієнтацію освіти “з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування у молоді гуманітарного й системного мислення” [2, с. 77]. Це пріоритетне завдання зумовлює необхідність посилення загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання у ВНЗ, спрямування освіти на всебічний розвиток особистості студента засобами всіх навчальних дисциплін. Предмети гуманітарного блоку (філософія, етика, культурологія, політологія, право, іноземні мови та інші) розширюють світогляд студентів, формують їх світосприймання, поглиблюють знання не лише рідної мови та культури, а й мови та культури інших народів, допомагають виробити ціннісні орієнтації у своєму житті. Засвоєння гуманістичного змісту дає фахівцям змогу вирішувати професійні й соціальні проблеми на благо і в ім’я людини; вільно, без забобонів спілкуватися з представниками різних культур, професій і соціальних верств тощо. Реалізується за таких умов: 1) створення у ВНЗ умов для активного, творчого й практичного освоєння студентами загальнолюдських цінностей засобами всіх навчальних дисциплін з метою формування світогляду студентів, що відповідає вимогам сучасного мультикультурного світу; 2) формування в студентів культури спілкування як у рідній культурі, так і у сфері міжкультурних відносин шляхом посилення міжпредметних зв’язків.

Принцип гуманізації. Означає орієнтацію вищої освіти на розвиток і становлення суб’єкт-суб’єктних відносин між викладачем та студентами, виховання в майбутніх фахівців національної гідності й поваги до інших народів. Його сут-

ність полягає у ствердженні пріоритету загальнолюдських цінностей над економічними, виробничими, технократичними та іншими цілями суспільства. Реалізується за таких умов: орієнтації навчального процесу на індивідуально-особистісну позицію студента як носія загальнолюдських цінностей, з яким в умовах співпраці можна досягти досконалого рівня сформованості культури професійної взаємодії; побудови педагогічного процесу на основі діалогічних відносин між його учасниками, основою яких є взаємоповага студента й викладача, визнання їх рівноправності; надання студенту права на визначення “траєкторії” свого життя (цінності життєдіяльності, пріоритети навчальної та професійної діяльності, напрями подальшого особистого розвитку); зміни “суперпозиції” викладача й субпозиції студента на рівноправні позиції співробітництва, спів-дії, спів-дружності, спів-переживання, спів-відповідальності; збудження позитивних емоцій, що ґрунтується на гуманних відносинах викладача й студентів, запобіганні негативним конфліктам, непорозумінням шляхом урахування індивідуальних особливостей, уникнення проблемних ситуацій, створення ситуацій осягнення новизни, емоційно забарвленого подання матеріалу. Реалізація цього принципу сприяє формуванню в майбутнього фахівця гуманізму як вершини його моральності, що знаходить свій вияв у свідомому засвоєнні універсальних цінностей загальнолюдської, національної, професійної культури; осмисленні єдності людського роду й себе як його неповторної частки, зв'язку з іншими людьми, суспільством, природою.

Принцип свідомості. Спрямовує на вироблення в студентів позитивного ставлення до своєї та іншої культури, свого та іншого народу (усвідомлення загальнолюдських цінностей, своєї культурної ідентичності, ціннісних орієнтацій тощо), суб'єктів професійної взаємодії – представників різних країн. Формування культури професійної взаємодії має відбуватися як свідомий процес засвоєння студентами рідної та іншої культури, засобів комунікації рідною й іноземною мовами, що стає можливим на основі взаємопов'язаного когнітивного, психо-емоційного, комунікативно-діяльнісного розвитку; усвідомлення того, що їх об'єднує та роз'єднує. Реалізується через пропагування важливості відкритості особистості до розуміння й сприймання “чужого”; розвиток культурної сприйнятливості, здатності до правильної інтерпретації конкретних проявів комунікативної поведінки представників різних країн; виховання поваги до іншої культури, толерантності, емпатії до прояву культурних розбіжностей і відмінностей у представників іншої нації; усвідомлення власних стереотипів та психологічних реакцій на співрозмовника, формування критичного ставлення до стереотипів при сприйманні явищ своєї й “чужої” культури; усвідомлення природи забобонів та їх негативного впливу на міжкультурні відносини; формування готовності до компромісів, взаємних поступок на основі толерантності до інших думок, позицій, поведінки, стилю життя тощо; вироблення вміння взаємодії (співіснування) з “іншим”, прагнення до порозуміння, навичок трансформування “своє” через “чуже” та навпаки.

Принцип природовідповідності. Полягає в проектуванні всіх компонентів педагогічної системи з урахуванням вікових особливостей студентів, їх особистісних цілей, інтересів і потреб у сфері професійної взаємодії, а також індивідуального досвіду професійної взаємодії кожного студента. Реалізується за умови: узгодження цілей, змісту, методів і форм навчальної діяльності на кожному з етапів процесу формування культури професійної взаємодії; планування процесу

формування культури професійної взаємодії з урахуванням фізичних, інтелектуальних та психолого-емоційних ресурсів особистості студентів; забезпечення різноманітних потреб студентів шляхом включення в навчальний процес індивідуально-диференційованих завдань, які дають змогу кожній групі студентів (діади, тріади, динамічні мікрогрупи) опанувати навички й уміння, передбачені програмою, у власному варіанті, темпі залежно від індивідуально-психологічних особливостей і відповідно до умов навчання, видів діяльності, характеру навчального матеріалу; створити умови продуктивної спільної діяльності студентів у різноманітних професійно спрямованих ситуаціях); спрямовування студентів на самопізнання, самоосвіту й саморозвиток.

Принцип культуровідповідності. Передбачає активізацію інтелектуальних здібностей, знань, комунікативних навичок і вмінь, розвиток особистісних якостей, збагачення індивідуального досвіду студентів, розширення їх картини світу завдяки залученню до іншої культури, зокрема культури професійної взаємодії. Реалізується за умови: формування культури професійної взаємодії на основі порівняння рідної та інших культур світу, що сприятиме їх глибшому вивченню, розширенню світогляду студентів, адаптації до мінливих умов сучасного полікультурного світу; виокремлення спільного й відмінного з метою усвідомлення студентами всього розмаїття культурних проявів; виховання майбутніх фахівців на загальнолюдських цінностях, що сприятиме досягненню взаєморозуміння з представниками інших культур, успішній співпраці партнерів у комерційній сфері.

Принцип інтерактивної взаємодії. Передбачає організацію комунікативно спрямованого навчання через творчий діалог, багатопозиційний полілог викладача і студентів; презентацію й спільне обговорення учасниками навчального процесу створених ними продуктів. Інтерактивність надає можливість студенту активно взаємодіяти з викладачем, спілкуватися з іншими студентами, вільно висловлюючи власні думки та впізнаючи чужі. Забезпечує діалогічність, розкриття й розгляд проблеми в різних аспектах, зміну традиційної активності викладача на активність самих студентів, заохочення студентів до самостійного пошуку необхідної інформації, обміну знаннями, ідеями, формування навичок взаємодії в групі, спрямованість на максимальне використання особистісного діалогічного досвіду [7, с. 30]. З метою залучення емоцій студентів після завершення певного етапу навчального процесу, доцільно надати їм можливість висловити враження від роботи, колективно обговорити та оцінити завдання, над якими вони працювали.

Принцип індивідуальної підтримки викладачем навчальної діяльності кожного студента. Передбачає створення умов для вибору індивідуальної траєкторії вивчення навчального матеріалу, регулювання темпу його засвоєння, глибокої адаптації в інтелектуальних системах підтримки навчання, що відповідають моделі того, хто навчається. Реалізуються через створення ситуації успіху – розуміння внутрішнього світу особистості, зацікавлення її емоційним станом, прагнення зрозуміти й допомогти. Переживання, що супроводжують досягнення успіху, не тільки визначають самопочуття та задоволення собою, а й впливають на подальший розвиток, координують його темпи та спрямованість, а також спеціальну активність особистості. Технологічно ця допомога забезпечується рядом операцій особистісної підтримки, описаних К. Роджерсом: “Якщо я можу створити відносини, які характеризуються з мого боку щирістю, прозорістю моїх

справжніх почуттів, теплим прийняттям і високою оцінкою іншої людини як окремого індивіда, такою тонкою здатністю бачити його світ і його самого, як він сам їх бачить, тоді індивід у цих відносинах відчуватиме й розумітиме свої якості, які в минулому були ним придушені, виявить, що стає більш цілісною особистістю, здатною корисно жити, стане людиною, більш схожою на ту, якою він хотів би бути, буде більш самокерованим і впевненим у собі, стане людиною з більш вираженою індивідуальністю, здатною виразити себе, краще розумітиме й прийматиме інших людей, буде здатним успішно та спокійно справлятися з життєвими проблемами” [6, с. 80]. Систематичне інформування студента про досягнуті ним успіхи дає значний мотиваційний ефект, сповнює його вірою у власні сили й зміцнює прагнення вчитися. Вимагає від викладача віри в можливість студента, позитивного його сприйняття.

Принцип толерантності (від лат. *tolero* – нести, тримати, терпіти). Толерантність є “провідною якістю особистості, що характеризує терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної належності, терпиме ставлення до іншого роду поглядів, характерів, звичок” [4, с. 51]; ознакою впевненості в собі та усвідомлення надійності власних позицій; виражається в прагненні досягти взаємної поваги, розумінні й узгодженні різно-рідних інтересів і поглядів без застосування тиску, переважно методами роз’яснення та переконання. Реалізація цього принципу передбачає створення позитивної суб’єкт-суб’єктної взаємодії, під час якої учасники навчально-виховного процесу (люди різних поглядів, позицій, орієнтацій) виступають рівноправними партнерами в процесі спілкування, беруть до уваги погляди один одного, визначають право на їх відмінність від власної, узгоджують свої позиції; відсутність опору (у співпраці немає переможців і переможених, опір відсутній; відбувається сумісна праця над розв’язанням проблеми; взаєморозуміння поглиблюється, формується толерантне ставлення до думок інших і відповідні відносини); реалізацію рішень (відбувається реалізація власних рішень студентів); підвищення якості прийнятих рішень (якість рішень, прийнятих спільно викладачем і студентом, значно вища, ніж прийнятих однією стороною); відсутність примусу (сприяє взаєморозумінню представників різних поколінь); відсутність використання влади (за такої ситуації знімаються захисні функції студентів і педагогів, поліпшується морально-психологічна атмосфера на заняттях та поза ними) [5, с. 66]. Позитивні почуття сприяють формуванню уважного ставлення до труднощів інших, турботи про них, відповідальності за результати своєї справи; уміння “бачити й чути” партнера та розуміти його; прийняти позицію партнера; бути тактовним, увічливим, уважним, терпимим, виявляти доброзичливість, турботливість, стримувати свої негативні емоції; переконливо й терпляче доводити свою правоту, спростовувати ті чи інші судження.

Висновки. Обґрунтовані принципи навчання (професійної спрямованості, контекстного навчання, гуманітаризації, гуманізації, свідомості, природовідповідності, культуровідповідності, інтерактивної взаємодії, індивідуальної підтримки викладачем навчальної діяльності кожного студента, толерантності) стали основними дидактичними вимогами до розробки системи формування культури професійного діалогу майбутніх фахівців комерційної діяльності. Ці принципи нами враховано в подальших наукових розвідках, присвячених упровадженню в навчальний процес розробленої системи формування культури професійної взаємодії майбутніх фахівців комерційної діяльності.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А.А. Рациональная работа с текстом при повышении квалификации инженерно-педагогических работников: теория и практика обучения динамическому чтению в вузе и средней школе / А. А. Вербицкий, А. А. Федорова. – Новокузнецк, 1986. – С. 106–152.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. И. Загвязинский. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2004. – 188 с.
4. Зиновьев Д.В. Социокультурная толерантность – ее существенные характеристики / Д.В. Зиновьев // Парадигма. – 1998. – № 1. – С. 50–61.
5. Калошин В.Ф. Щоб педагогічний конфлікт не отруював життя / В.Ф. Калошин, О.О. Безносюк // Педагогіка толерантності. – 2002. – № 1 (19). – С. 62–66.
6. Роджерс К. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс // Становление человека : пер. с англ. / [общ. ред. и предисл. Е.И. Исениной]. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – 480 с.
7. Сериков В.В. Образование и личность: теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.
8. Словарь-справочник по педагогике / [авт.-сост. В.А. Мижериков ; под общ. ред. П.И. Пидкасистого]. – М. : Сфера, 2004. – 448 с.
9. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1980. – 444 с.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2013.

Кожушко С.П. К вопросу о принципах формирования культуры профессионального взаимодействия будущих специалистов коммерческой деятельности

В статье обосновывается единство педагогических принципов формирования культуры профессионального взаимодействия у будущих специалистов коммерческой деятельности (профессиональной направленности, контекстного обучения, гуманитаризации, гуманизации, осознанности, природоответствия, культуросоответствия, интерактивного взаимодействия, индивидуальной поддержки преподавателем учебной деятельности каждого студента, толерантности), выявлены психолого-педагогические условия, необходимые для их реализации.

Ключевые слова: *принципы обучения, культура профессионального взаимодействия, специалисты коммерческой деятельности.*

Kozhushko S. On the principles of the formation of professional interaction culture in future specialists on commercial activities

The article substantiates the unity of pedagogical principles of the formation of professional interaction culture in future specialists on commercial activities (profession orientation, context training, humanitarisation, humanization, consciousness, nature accountability, culture accountability, interactive cooperation, individual support of student activity provided by a teacher, tolerance), it also reveals psychological and pedagogical conditions necessary for their implementation.

Key words: *principles of education, culture of professional interaction, specialists on commercial activities.*